

1. Loga teavstta (áviisaartihkkala) ja geahččal vástidit gažaldagaid:
Mii lea dáhpáhuvvun?
Gii lea gillán?
Mo don jáhkát áššáiduhhton lea?
Čilge su dovdomearkkaid (mo son lea olggosoidnit).
Dát galget leat mielde: Sohkabealli, ahki ja olggosoidnin. Daga dan A4 báhpirii.

Muhtin Soahkedievá ássi bissehii ikte, maŋŋá gaskkabeaivve duođalaš bearašnákku. Nággu dagahii politiijaide váidima ja okta osolaččain fertii oažžut doavtterdivššu.

2. Darvvihehket seaindá buot dovdomearkkaid ja buktibehtet daid ovdan ceahkis.
Leat go muhtin oktasašvuodát din dovdomearkkain? Lea go son stereotypiijalaš vearddahkki? Čállet buot dovdomearkkaid mat leat seammá buohkain. Ovdamearkka dihtii sáhttibehtet bálddastahti agi ja sohkabeali.

3. Loga čuovvovaš teavstta (áviisaartihkkala), ja čohkkejehket joavkkuide. Vástidehket gažaldagaid:
Mo orrot dovdomearkkat? Dollet go deaivása? Gii lea gillán, geat ledje vihtanat, mii lea dáhpáhuvvun? Lea go dákkár vearddahku dábálaš?

*Go áššáskuhtton 35 jahkásaš bođii ovddit-elošteaddji ruoktui mannan bearjadaga, čohkkái bearaš ja boradii mállásiid. Áššáskuhtton bovdejuvvui searvá. Dan maŋŋá son huškkui ovddit-elošteaddji (nissona).
Politiijat gažadedje áššáskuhtton albmá/dievddu ja son váldui politiijastašuvdnii seammá eahkeda. Áššáskuhtton bealušteaddji cealká ahte áššehas duođašta čilgehusa ja cealká iežas sivalažžan. Áššáskuhtton lea buktán bienalaš čilgehusa das mo dáhpáhus lei ja siva veahkaváldimii, cealká politiijastašuvnna kriminálaossodaga hoavda. Son dadjá ahte siva veahkaváldimii lea digaštallan sudno oktasaš mánáid hárrái. Soai eaba lean ovttaoavila dasa ahte galget go mánát beassat áššáskuhtton mielde lupmui, vai eai.
Maŋŋá go áššáskuhtton lei huškon ovddit-elošteaddji mángii, de son buvihii su ja čuggii su niibbiin.
Mánát, geat leat vullidahkásaččat, viehkaledje oadđenlatnjii go nággu buollái, ja ringejedje ránnjái. Lei ránnjá guhte bissehii nákku.*

4A

Ráhkkán áššái

Rolla: Áktor

Don galgat geahččat bearrái gillájeaddji vuoigatvuodaid, ja geahččat ja ohcat vejolaš ránggáštusrájá ja mannat čađa olles dáhpáhusa. Ovttasbargga gillájeaddjin ja gažat vihtaniid. Vállje vihtana/vihtaniid.

4Á

Ráhkkán áššái

Rolla: Gillájeaddji

Čađat dáhpáhusa, livččii go sáhtán eará láhkai dahkat? Bargga ovttas áktoriin.

4B

Ráhkkán áššái

Rolla: Bealušteaddji

Don galgat geahččat bearrái áššáskuhtton ja oza vejolaš ránggáštusrájiid. Manni čađa olles dáhpáhusa ovttas suinna gii lea áššáskuhtton. Bargga ovttas suinna gii lea áššáskuhtton ja gažat vihtaniid.

4C

Ráhkkán áššái

Rolla: Áššáskuhtton

Čađat dáhpáhusa. Livččii go sáhtán eará láhkai dahkat? Bargga ovttas bealušteaddjin.

4Č

Ráhkkán áššái

Rolla: Jury (unnimus 3)

Čađahehket ášši ođđasit (lohket áviisaartihkkaliid). Guorahallet makkár ránggáštusrájit leat dábálaččat dákkár vearddaguide. Dahket diggegottelanja (gč girjjis s 209).

4D

Ráhkkán ášši

Rolla: Vihtan (Ránnjá)

Mana čađa dáhpáhusa, livččii go sáhtán eará láhkai čoavdit ášši? Ráhkkanehket gažadeapmái.

5. Dikkis

Neaktet dikki. Dii geat ehpét leat rollaneaktimis mielde, sáhttibehtet noteret, ja sáhttibehtet dán geavahit vuodđun/minstariin:

Dikkis

Geahččit dikkis sáhttet noteret sihke diggodettiin ja bottuin. Ovdal dikki sáhttá leat ávki ságastit dan birra makkár vuordámušat ja jáhkut leat, ja mo galgá láhttet diggevisttis.

1. Áššáskuhtton: ahki, sohkahealli, dáhpáhus, lea go vuosttaš geardde rihkkon lága?
Lea go jáhkehahti? Manne, manne ii?
2. Duopmárat: sohkahealit, ahki (sullii)
–Mo duopmárat láhttejit
3. Áktor/áššáskuhttoneiseváldi ja bealušteaddji: sohkahealit, agit (sullii)
–makkár gažaldagaid divvut ovdan?
4. Duopmu: Makkár reakšuvnnat bohtet ovdan, ja geain? Mo lea ránggáštusmihttu?
Guoddaluvvo go?

Dávjá lea vejolaš gažadit duopmára go ášši lea geargan.

Rollakoarttat**1. Politiijanisu**

Son lea leamaš áktor ollu áššiin gos nuorat leat dahkan vearddaguid. Maŋimuš ággiid leat narkotihkkaáššit lassánan. Son doarju stroangásat ja ánnas guhkit giddagasránggáštusaid vai nuorat oidnet man duođalaš áššit dát leat. Dáid son oaivvilda galget guoskat sihke sidjiide geat leat “duogábealde” ja sidjiide geat vuvdet hášša gáhtaid alde.

2. Áhčči muhtin nurrii gii lea dubmejuvvon giddagasránggáštussii go lea vuovdán narkotihka.

Bárdni lea aiddobeliid dubmejuvvon 3 mn giddagasránggáštussii go lea vuovdán 50 gr hášša. Áhčči moaitá ja láitá iežas go son ii leat fuolahan bártnis doarvá bures bajásgeasedettiin, muhto moaitá maiddá servodaga mii ráhkada vuoittáhalliid. Son oaivvilda ovdamearkka dihtii ahte skuvla lea sivvan dasa ahte ollu áššit manne vearrut bajásšattadettiin.

3. Kriminologa

Kriminologa ii leat mielas dasa ahte nuorat galget giddagasránggáštussii. Son oaivvilda ahte sii geat giddagassii šaddet, ovddidit ja šaddet vel stuorát láhkarihkolaččat maŋŋá. Son dovdá ja lea oaidnán ollu dákkár nuoraid ja ovdamearkkaid. Son dáhtošii eambo divššohatruoktu-fálaldagaid.

4. Divššohatruovttu ovddasteaddji

Son lea bargan narkotihkageavaheiddjiin ollu jagiid ja sáhtta duođaštit man bures sii leat lihkestuvvan. Son jáhkká ahte divššohatruovttut sáhttet veahkehit nuoraid beassat eret narkotihkageavaheamis ja addit sidjiide ođđa beroštumiid ja jáhku alcceseaset. Muhto son oaivvilda ahte leat menddo uhcán divššohatruoktosajit.

5. Nuorra gii ieš geavaha hášša

Son ii oainne háššageavaheamis váralašvuodaid dahje boasttuvuodaid. Son oaivvilda ahte háššageavaheapmi galggašii šaddat lobálažžan. Son oastá ieš hášša oahppásiin lagasbirrasis. Son lea eahpesihkkar das mo galggašii eará narkomirkkuid nu go heroin meannudit. Son ii dieđe ollu dan birra gii dine stuorra ruđa narkogeavaheami geažil.

6. Stuorradiggepolitihkkár

Son diehtá ahte narkotihkka lea stuorra váttisvuohta, muhto oaivvilda ahte váhnemiiguin lea válodoovdasvástádus mánáid bajásgeassimis. Skuvla sáhtta maid bargat ollu. Divššohagat leat hui divrasat jođihit.

Gažaldagat ja vástádušat jápmoráנגgáštusa birra

Amnesty International lea áiggiid čađa vástidan gažaldagaid maid nuorat leat divvun sidjiide. Dás sáhtát lohkat muhtin vástádušaid.

Makkár jápmoráנגgáštusvuogit geavahuvvojit?

Báhčín ja *harcen* geavahuvvo ollu sajiin máilmmis. *Mirkkosprøyta* lea dat dábáleamos vuohki Davvi-Amerihkás ja maiddái Kiinnás. Ovdal lei dábálaš geavahit *elektralaš stuolu* muhto dat geavahuvvo hárve otne. *Steavlideapmi* geavahuvvo muhtin Arabiijalaš riikkain. *Geađgun* dáhpáhuvvá muhtin muslima riikkain, ja lea dat ráנגgáštusvuohki mii geavahuvvo jos isit/eamit leamaš earáiguin ovttas.

Maid oaivvilda Amnesty International jápmoráנגgášteami hárrái?

Jápmoráנגgášteapmi ii soaba dainna jurdagiin ahte beassat eallit lea olmmošvuogiatvuohka.

Jápmoráנגgáštus lea goddin, ulbmillaš goddin.

Jápmoráנגgáštus lea issoras, eahpeolmmošlaš ja vuollástahtti vuohki olbmuid meannudit.

Jápmoráנגgáštus dahká máilmmi eahpeolmmošlašžan go dat bisuha goasttu ja mávssaheami.

Dávjá daddjo ahte olbmot ballájit ja eai duostta goddit jos dákkár garra ráנגgáštus lea. Ollu iskosat ja dutkosat leat čađahuvvon juste dán hárrái. Boađusin lea álo seammá. Gottašanlogut eai nieja jos muhtin stáhta dahje riika ásaha jápmoráנגgáštusa. Eai lassánge gottašeamit daid riikkain mat válljejit heaittihit jápmoráנגgášteami.

Buot duktosat čájehit ahte jápmoráנגgáštus ii váikkut eará láhkai go giddagasráנגgáštus.

Muhtin sivat dasa leat várra ahte eanaš olmmošgoddimat dáhpáhuvvet go olbmuin bohciida issoras suhttu maid ieža eai nagot kontrolleret. Dávjá lea maiddái son gii goddá garrasit gárihuvvan alkohola dahje narkotihka geažil. Dákkár dilálašvuodain lea measta veadjemeahtun veardidit iežas daguid váikkuhusaid.

Man ollu jápmoráנגgášteamit dáhpáhuvvet jagis?

Jagi 2013 čađahuvvojedje 778 jápmoráנגgáštusa 22 riikkas. Lohku lea dađe bahát ollu stuorát, go ollu ráנגgáštusat dáhpáhuvvet čihkosis ja ollugat eai oačču obba ášši iskojuvot dikkis, ovdal go goddojit. Sivat manná olbmot eai oačču áššiid iskojuvot duopmostuoluin:

- Olbmot goddojit dastán, ovdal go lea šaddan ášši
- Fáנגgat giddagasain báhččojit go geahččalit lovpēt dahje fákta sáhtta dadjat ahte son fertii goddit/báhčit go dat fallehii su (iešsuodjaleapmi).
- Ollu fáנגgat giddagasain illástuvvojit nu garrasit ahte jápmet.

Makkár láhkarihkumat/vearredagut máilmmis sáhttet váikkuhit jápmoráנגgáštusdupmui?

Vearredagut sáhttet leat iešguđetláganat ja ovttas riikkas leat eará vearredagut mat dagahit jápmoráנגgáštussii go fas eará riikkain. Ovdamearkkat leat: olmmošgoddin, **kidnapping**, veahkaváldin, rihpat, narkotihkalahkarihkumat, **forræderi**, ekonomalaš láhkarihkolašvuodát, badjelmannat ja sirdit islámas eará religiovdnii,

Man guhkes áigi manná das rájes go olmmoš oažžu jápmoráנגgáštusa ja dassá go goddo?

Dat sáhtta leat váikke mo. Muhtin riikkain ádjána dušše moadde diimmu (Kiinná), ja eará riikkain sáhtta ádjánit 10-20 jagi (USA, Japan)

Man láhkai Amnesty International vuostálastá jápmoráנגgáštusa?

1. Mii dáhttu iežamet eiseválddiid ságastit jápmoráנגgáštusa birra go olgoriikkalaš eiseválddit leat min guossis, dahje go min stáhtaráđit leat olgoriikkain guossis.
2. Mii bargat ovttas fitnodagain ja servviin main leat doaimmat olgoriikkain ja erenoamážit riikkain gos geavahit jápmoráנגgáštusvuogi.
3. Mii juohkit dieđuid jápmoráנגgášteami birra.
4. Amnesty International Norggas lea birrasiid 45 joavkku mat barget earret eará jápmoráנגgášteami vuostá. Juohke jagi álggahit 3-4 stuorra akšuvnna main mii čállit reivviid/breavaid eiseválddiide riikkain gos lea jápmoráנגgáštusvuohki.
5. Mii maiddái čállit reivviid/breavaid ja epoasttaid main mii geahččalit beastit eaŋkilfáנגgaid jápmimis.

Bargobihtát

1. Mana neahttasiidui: amnesty.no Oza sániin: dødsstraff. Loga muhtin áigequovdilis ášši jápmoráנגgášteami birra ja gearddut váldoáššiid. Čále lohkkireivve mas vuolggasadji lea dát ášši.
2. Maid don oaivildat jápmoráנגgášteami birra? Ráhkkan ceahkkedigaštallamii, oza eambbo dieđuid nehtas mat dorjot du oaivila.
3. Daga fiktiiva (ii duohta, mahkáš) jearahallama muhtin jápmoráנגgáštuvvon fánngas.

Gáldu: Amnesty International.

Guhkesvástádusikkus

Čállet teavstta ja čilge sivaid dasa ahte servodat geavaha ránggáštusa ja makkár ránggáštusvuogit geavahuvvojit. Čállet ja muitalehket maiddá ižadet oainnuid dan birra mo nuorat galggašedje ránggáštuvvot.